

DİVAN EDEBİYATININ POPÜLER
ESERLERİNDE ŞİİR VE ŞAİR
HAKKINDA DEĞERLENDİRMELER

ABOUT POEM AND POET
EVALUATIONS ON THE DÎVAN
LITERATURE'S POPULER TEXTS

Dr. İpek TAŞDEMİR

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eski Türk Edebiyatı. Araştırmacı, ipekkaya.edb@gmail.com.

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü: Araştırma Makalesi
Yükleme Tarihi: 14.10.2020
Kabul Tarihi: 19.12.2020
Yayımlanma Tarihi: 30.12.2020
Sayı: 4
Sayfa: 218-245

Article Information: Research Article
Received Date: 14.10.2020
Accepted Date: 19.12.2020
Date Published: 30.12.2020
Volume: 4
Page: 218-145

Atıf / Citation

TAŞDEMİR, İ (2020). Divan Edebiyatının Popüler Eserlerinde Şiir ve Şair Hakkında Değerlendirmeler. *International Journal of Filologia*, 3 (4), 218-245.

TAŞDEMİR, İ (2020). About Poem and Poet Evaluations on the Dîvan Literature's Populer Texts. *International Journal of Filologia*, 3 (4), 218-245.

Dr. İpek TAŞDEMİR

DİVAN EDEBİYATININ POPÜLER ESERLERİNDE ŞİİR VE ŞAİR HAKKINDA DEĞERLENDİRMELER

About Poem And Poet Evaluations On The Divan Literature's Populer Texts

ÖZ

Divan şairleri ortak bir geleneğin temsilcileridir. Divan şiirinde şairlerin kullanacakları sanatlar, kalıplar, mazmunlar bellidir. Onlar belli belagat kurallarına göre şiirlerini şekillendirmek zorundadırlar. Bu yüzden Divan şairleri, bireysel değil ortak bir edebiyat ve şiir kültürünün temsilcileridir. Şairler aynı malzemelerle farklı şeyler söylemeye çalışırlar. Bu da onları “bikr-i mana” (orijinal söylem) arayışına iter. Bu anlayışa göre şairler, kendilerinden öncekilerden farklı söz söylemek için çabalarlar. Bu arayış sonunda da her şair, Klasik şiirin çatısı altında farklı tahayyül ve teşbih dünyası geliştirmiştir. Böylece sınırları ve kuralları belirlenmiş bir şiir geleneğine bağlı olan her Divan şairi, şiir ve şairin nitelikleri hususunda farklı bakış açıları geliştirmiştir. Şairler, bu görüşlerini de divanlarının dibacelerinde, mesnevilerde, tezkirelerde ve divanların muhtelif kısımlarında belirtmişlerdir. Bu görüşler, Divan şairinin şiire ve şaire bakış açısını, ayrıca dönemin şiir anlayışını göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Bu çalışmada popüler divan dibacelerinden, tezkirelerden, mesnevilerden ve divanların muhtelif kısımlarındaki bilgilerden yola çıkarak dönemin şairlerinin “şiir ve şair” hakkındaki ortak görüşlerini özetlemeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Şiir, şair, dibace, tezkire, mesnevi, divan

ABSTRACT

Divan poets are representatives of a common tradition. In Divan poetry, the rhetoric, patterns and mazmuns that poets will use are evident. Therefore, Divan poets are not individual representatives of a common culture of literature and poetry. Poets try to say different things with the same materials. This leads them to search for "bikr-i mana" (original discourse). According to this understanding, poets try to say different words than those before them. As a result of this search, every poet has developed a different world of imagination and simile under the umbrella of Classical poetry. Thus, each Divan poet, whose boundaries and rules are bound to a poetry tradition, developed different perspectives on the qualities of poetry and poetry. The poets expressed these views in the dibacas of their divans, mesnevis, tezkires and various parts of divans. These views are very important in terms of showing the poetry and poetry perspective of the Divan poet and the poetry understanding of the period. In this study, the popular divan dibaces, tezkires, mesnevis and opinions of the poetry and poet in various parts of the divan will be examined.

Keywords: Poetry, poet, dibace, tezkire, mesnevi, divan

Giriş

XIII. yüzyıl sonları ile XIX. yüzyılın başlarını kapsayan ve Divan edebiyatı olarak adlandırdığımız bu dönem, Türklerin İslâmiyet'i kabulüyle başlar. Türkler, İslâmiyet'i benimsemiş ve hayatlarının her alanına uyarlamışlardır. Edebiyat alanında da bu etki oldukça barizdir. İslâm'da vahyin kelime yoluyla gelmesi nedeniyle edebiyat, sadece Türklerde değil tüm Müslüman toplumlarında imtiyazlı bir konuma sahip olmuştur (Nasr, 1992: 119). Bu nedenle Divan şairleri, dinî saygıdan ve bağlılıklarından dolayı belagat sahasında Kur'an-ı Kerim'i örnek almış; en mükemmel belagat örneklerinin Kur'an ayetleri olduğu görüşünde birleşmişlerdir. Ayrıca Kur'an-ı Kerim kendisinden daha fasih ve mükemmel söz söylemenin imkânsız olması nedeniyle belagatin zirvesi olarak kabul görmüştür. Bu yüzden Divan şairleri, şiirin ve şairin İslam kozmogonisindeki boyutunu araştırarak kendilerinin bu husustaki yerlerini sorgulama ihtiyacı hissetmişlerdir. Öncelikle ilk şairin, kim olduğu sorusuna yanıt aramışlardır. Yusuf Çetindağ, bu konuda iki rivayet olduğunu söylemektedir. Bir görüşe göre ilk şair, Hz. Âdem'dir. Başka bir görüşe göre ise ilk şair, Allah'ı şiir diliyle öven meleklerdir. Anadolu'da bu meseleye ilk değinen tezkireci Latifi'dir. Ona göre melekler, Allah'a sadece secde ederler. Söz söyleme yeteneği ilk ve son defa insanoğluna bahşedilmiştir. Bu yüzden insanlığın babası olan Hz. Âdem, şiiri ilk söyleyendir. Kabil'in Habil'i öldürdüğünü gören Hz. Âdem, uzun bir süre şaşkın bir halde ağlayıp inledikten sonra mersiye tarzında birkaç beyit okumuştur. İkinci görüşe göre ise ilk vezinli sözler, yedinci felekteki bir melekten ortaya çıkmıştır. Bu melek, Allah'ı manzum ve vezinli olarak teşbih ve takdis etmektedir. (Çetindağ, 2010: 51-56).

Cahiliye döneminde ise şairlerin büyüklüğüne sahip olduklarına, kâhinlerin ve cinlerin onlara bu sözleri öğrettiklerine inanılır, onlardan çekinilirdi. Şair aynı zamanda rahiplik yapan, kabile fertleri arasında dini düşünce ve fikirlerinin yayılmasına öncülük eden güçlü bir figürdü. Bir kabilenin büyük bir şairi olması o kabile için büyük bir şeref sayılırdı (Güleç, 2014: 4). Cahiliye döneminde şiirin sosyal hayatta büyük bir öneme sahip olması, şairlere kutsallık atfedilmesi ve özel güçlere sahip oldukları görüşü nedeniyle Kur'an-ı Kerim'de şiir ve şairle ilgili on surede on üç ayet vardır. İsmail Güleç, *İslâm'da Şiir ve Şair Algısına Dair Kimi Tespitler* adlı makalesinde bu ayetleri verdikleri iletiye göre şu şekilde tasnif etmiştir:

1. *Meydan okuyan ayetler: Kur'an'ın uydurma olduğu iddiaları karşısında iddia sahiplerine meydan okuyan ayetler: Bakara 23, Yunus 38, Hud 13, Enbiya 5.*
2. *Hz. Peygamber'in şair olduğu iddiasına cevap veren ayetler: Saffât 36, Duhan 14, Tur 30, Yasin 69.*
3. *Hz. Peygamber'in mecnûn olduğu iddiasına cevap veren ayet: Saffat 36.*
4. *Kur'an'ın şiir ve şair sözü olmadığını ifade eden ayetler: Hâkka 41, Yasin 69.*
5. *Şairleri tarif eden ayetler: Şuara 224-227. (Güleç, 2014: 6-7.)*

İlk gruptaki âyetlerin ortak amacı, Kur'an'ın belâgatı ve icazını vurgulamak, söze ve hitabete çok değer veren ve çok büyük şairlere ve hatiplere sahip olmakla övünen Arapları kendilerine en çok güvendikleri alanda aciz bırakmaktır. İkinci grup ayetler, Hz. Muhammed'in şair olmadığını Allah'ın ona şiir öğretmediğini çünkü onun buna ihtiyacı olmadığını ispat etmek amacıyla söylenmiştir. Üçüncü grup ayetlerin amacı, o zaman da şairlerin en önemli özelliği olan mecnûnluğun

Hz. Muhammed'e ait bir özellik olmadığı ve onun ayetlere cinler vasıtasıyla değil, Cebrail yoluyla ulaştığı yönünde cevap vermektir. Dördüncü grup ayetlerde, şiir doğrudan kötülenmemekte, sadece Hz. Peygamber'e şair diyenlere cevap verilmekte ve peygamberliğin şairlikten daha yüksek olduğu belirtilmektedir. Son gruptaki ayetler, şairi tarif eden ayetlerdir. Bu ayetlere göre iki türlü şair vardır. Birincisi Kur'an'ın eleştirdiği şairlerdir. Bunlar; saçma sapan rüyalar gören ve uyduran, doğru yoldan uzaklaştıran, mübalağa eden, yalan söyleyen, bir gün övdüklerini bir başka gün hicveden mecnûn kişilerdir. Ancak iman eden şairler böyle değildir. Onlar, insanları doğru yoldan uzaklaştırmazlar, yalan söylemezler ve insanları bir gün övüp bir başka gün hicvetmezler ve mecnun değillerdir. Bu yönüyle Divan edebiyatı şairlerinin en çok sığındıkları ayetler olmuşlardır (Güleç, 2014: 1-22.) Özetleyecek olursak, Kur'an'ı Kerim'de şairler aleyhinde bazı ayetler bulunmaktadır. Bu ayetlerden hareketle İslam'ın şiiri yasakladığı, dolayısıyla şairlerin, İslâm'a ters düştükleri öne sürülmüştür. Fakat Hz. Muhammed'in bir kasidesi dolayısıyla Ka'b b. Züheyr'e hırkasını hediye ettiği ve bu kasidenin *Kasidetü'l-bürde* adıyla ünlendiği bilinmektedir. Ayvazoğlu, Hassan b. Sabit'in Hz. Muhammed'in şairi olarak tanınmasını kanıt göstererek şairlerin İslâmiyet'e ters düşmediğini, bu durumu anlayabilmek için Kur'an'daki âyetlerin dikkatli okunması gerektiğini söylemektedir. Ona göre Kur'an âyetlerinde şiir yasaklanmamış; sınırları çizilmiştir. Böylece şiir ve vahiy birbirinden ayrılmış; rahmani şiir de farklı bir yere konulmuştur (Ayvazoğlu, 2014: 169-170).

İslamiyet'te şiir ve şair hakkındaki tartışmalar sonucunda Divan şairleri, şiiri dine karşı savunarak bu edebiyatın poetik temellerini, Nuran Tezcan'ın deyişiyle "şiirin savunusu" üzerine kurmuşlardır (Tezcan, 2016: s.101). Tezcan'a göre şairler, "şın", "ayın" ve "r" harflerinden oluşan "şi'r" sözcüğünün harflerini değiştirme (iştikak) yoluyla ortaya çıkan "şer" ve "arş" kelimeleri üzerinden "şiiri olumlama mazmunu" yaratmışlardır (Tezcan, 2016: 101). Bu mazmun, birçok şairin, şiir ve şairliği, İslam kozmogonisi ve Kur'an bağlamında yorumlamasına olanak tanımıştır. Örneğin Attar, eserlerinde "kün" sözüyle "arş" sözcüğünü ilişkilendirerek bu mazmun yoluyla şiire "hikmet" hüviyeti katarak şiire "patronları övme" yerine "tanrısal hikmete yönelme" anlamı kazandırmıştır (Tezcan, 2016: 103). Fars Edebiyatının bir başka önemli siması olan Câmî ise Kur'an'ın şiiri yasaklaması, şiire olumsuz bakılması hususuna farklı bir bakış getirir. Cami'ye göre şairin tutarlı ve iyi niyetli olması gerekir. Asıl şair, çıkar değil sanat peşinde koşmalıdır. Câmî, şiirin "doğru insanlar için yazıldığı sürece eleştirilemeyeceğini" savunur (Tezcan, 2016: 104). Bu görüş Halil İncalcık'ın "adap" teorisini de destekler niteliktedir. İncalcık'a göre "adap", "düşünce, söz ve davranışta zarafet"tir. Adap sahibi insan, başkalarını incitecek söz ve davranışlardan uzak durur, cömert ve ihsan sahibidir. Adap, bir kişiyi/şairi, halktan ayıran onu zarif yapan bir ölçüttür. Bu yüzden bu tarzı benimseyen bir edebiyat kültürü, yüksek kültürde bir saray edebiyatı olarak karşımıza çıkar (İncalcık, 2018: 10). İncalcık, bu görüşün temelini İran edebiyatına dayandırarak Divan şairlerinin de bu kültürü aynen benimseyen zarif şairler olduğunu belirtir.

Divan edebiyatının poetik temellerinin "şiir savunusu" ve "adap" üzerine kurulduğundan daha önce bahsetmiştik. Divan edebiyatının poetik çerçevesinin anlaşılmasındaki bir diğer önemli husus "patronaj"dır. Halil İncalcık'a göre Osmanlı, "patrimonyal" bir devlettir. Devlet mutlak bir yönetici tarafından

yürütüldüğü için devlette yüksek kültür denildiğinde saray kültürü akla gelmektedir. Hükümdar sarayı toplumda şeref ve itibarın, servet ve hünerin tek kaynağı olmuştur (İnalçık, 2018: 345). Osmanlı devletinde en iyi şair, sarayın lütfuna nail olan “sultanu’ş-şuara” olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle o dönemde, hükümdarın ve sarayın takdiri sanatçıları değerlendirmede ölçüt olarak görülmüş, hükümdar dönemin estetik değerlerini belirleyen bir hakem görevini üstlenmiştir. Bu görevi yerine getirmekle yükümlü olan hükümdarın, ilim ve sanatta kendini ispat etmesi gerekmektedir (İnalçık, 2018: 346). Nitekim II. Murad’dan itibaren birçok Osmanlı padişahının divan sahibi olduğu, yüksek bir edebi zevke muktedir oldukları bilinmektedir. “Kültür patronajı”nın hâkim olduğu böyle bir ortamda padişahlar ile nedimler, âlim ve şairleri himayelerine alarak desteklemiş, böylece bir kültür yarışına ortam hazırlamışlardır. Bu sayede de yüksek bir saray kültürü anlayışı meydana gelmiştir.

Patronaj/himaye anlayışla birlikte şairler ve nedimler arasında karşılıklı bir çıkar ilişkisi doğmuştur. Şairler, kendilerine iyi bir hamî bulmak, şan ve şöhret kazanmak için eserlerini bu doğrultuda kaleme almışlar, hamîler ise bu sayede itibar kazanmışlardır. Bu da şairlerin şiirlerindeki poetik düşüncelerini etkilemiş, her şair, hamîsinin beğenisi doğrultusunda eserler meydana getirmiştir (İnalçık, 2018: 348).

İşte bütün bu bahsettiğimiz unsurlar sayesinde Divan edebiyatı, dine karşı kendilerini meşrulaştırmak isteyen şairlerin “şiir savunusu” aracılığıyla ilmi ve kültürel açıdan donanımlı hamîler ve nedimlerin belirledikleri yüksek bir edebi kültür zevki olarak ortaya çıkmıştır. Bu sebeple her şair kendi poetikasını müstakil olarak kaleme alma ihtiyacı hissetmemiş, ancak birçok şair, şiir ve şaire dair görüşlerini eserlerinin muhtelif kısımlarında belirtmişlerdir. Bu görüşler, çoğunlukla divan dibacelerinde, tezkirelerde, mesnevilerin sebep-i telif kısımlarında ve doğrudan şairlerin şiirlerinde karşımıza çıkmaktadır. Çalışmamızda, bu bakımdan dikkat çeken divan dibaceleri, tezkireler, mesneviler ve divanlarda yer alan şiir ve şair değerlendirmeleri ele alınarak Divan şairlerinin ortak poetik görüşleri ortaya konmaya gayret edilecektir.

1. Tezkirelerde Şiir ve Şaire Dair Görüşler

Nagihan Gür’ün de belirttiği üzere Divan edebiyatında tezkire önsözleri, edebî tenkitin varlığının tartışıldığı, şiirin ve şairin vasıflarına dair birçok önemli bilgi içermektedir (Gür, 2009: 11). Araştırmalarda görüldüğü üzere tezkireler arasında bu konuya en geniş yer veren Latifî ve Âşık Çelebi tezkireleridir.

Latifî’nin *Tezkiretü’ş- Şu’ara* adlı eserinde takındığı eleştirel tavır, Divan şiiri ve şairi üzerine yaptığı ölçütlerle kendi dönemine kadarki şiir anlayışının gelişimini ortaya koymasından oldukça önemlidir (Gür, 2009: 30-31).

Latifî, şiirin kaynağının “ilhâm-ı Rabbanî” olduğunu belirterek velilerin şiire “ilhâm” dediklerini hatırlatır. İlk şiirin Hz. Âdem tarafından söylendiğini, diğer peygamberlerin de şiir söylediğini ifade eden Latifî, Hz. Muhammed’in yanında şiir söyleyenlere müdahale etmediğini vurgular. Ayrıca Kur’an’daki bazı âyetlerin vezinli söylendiğini; fakat bu âyetlerin şiir olmadığını söyler (Kılıç, 2013: 54). Ayrıca Latifî, tezkiresinin önsözünde şairlerin peygamber olmadıklarını, bunun

yanında şairlerin insanlardan farklı olduklarını Nizâmî'den bir alıntı yaparak şöyle belirtir: "Sözleri dizen şairler, iki âlemin hazinelerini nazına çekerler. Hazine kapısının kilidi şairlerin dili altındadır. Şairler, arşın bülbülleridir, diğer insanlar bunlara nasıl benzerler"¹

Latîfi, bu görüşlerine ek olarak şairleri değerlendirirken bazı ölçüler tespit ederek bir şair tasnifi yapmıştır:

1. *El deġmemiş düşünceler ve kendine özgü hayallere sahip olabilen yaratıcı şairler*
2. *Vezinli söz söylemeye yetenekli olup doğru yanlış ağızlarına geleni söyleyenler*
3. *Hırsız olan şairler*
 - a. *Şiir söyleme yetenekleri olmadığı için bir şairin, mahlasını deġiştirip veya içinden birkaç beyti çalıp kendine mâl edenler*
 - b. *Vezinli sözler söyleyebilen, yeteneksizliklerinden dolayı hayal ve mânâ bulamayan bu yüzden, başka şairlerin şiirlerindeki mânâları tekrar edenler*
 - c. *Başkalarının şiirindeki anlamı şeklen deġiştirip sanat ve hayal bakımından aynı şeyleri söyleyenler*
4. *Usta bir şairin şiirinde yer alan bir mazmunu ince bir nükteyle orijinal söyleyiş hâline getiren yaratıcı şairler* (Kılıç, 2013: 56)

Latîfi ayrıca eserinin “Fânî” maddesinde iyi bir şairde olması gereken özellikleri şöyle sıralamıştır:

1. *Şiire başlayan kişinin Arapça ve Farsça bilmesi ve hatırında çok kelime olması gerekir. Böylece beyit evi bayındır ve şiir sarayı kusursuz olur. Alet ve malzemede kusur varsa yapı güzel inşa edilemez. Bilgisiz kişiye şiir yakışmaz. Nitekim çıplak kişiye kemer de yakışmaz.*
2. *Şiirden anlamak şairlik makamlarındandır. Şiirin sanatlarını ve güzelliğini anlamak şairin sermayesidir.*
3. *Şair kendi yersiz gururuna güvenmemeli, cahil ve işten anlamayanın övgü ve alaylarına inanıp kendini öyle görmemelidir.*
4. *Şairin kendini ve şiirini övmesi uygun ve olgunlukla bağışlanır nitelikte değildir. Misk kendini ortaya koyar, miski olan benim miskim var demesin.*
5. *Şiirle çok meşgul olunup bu durum yararlı işlerle namaz vakitlerine engel olmamalı. Şiir tarzında da eğlendirici ve haram şeylere ilgi gösterilmemeli. Nitekim sözleri baştan sona Yunan hikmeti de olsa şiir, kıyamet günü kimsenin imdadına yetişmez* (Erkal, 2009: 121).

Meşâirü’ş-şu’ara adlı tezkiresinin önsözünde, sözün önemi üzerinde duran Âşık Çelebi ise, tahkiyeli anlatımıyla şiir tarihi hakkında oldukça kapsamlı bilgilere yer vermiştir. Sözün yüceliği, şiirin önemi ve şairin konumu üzerine Latîfi ile benzer tartışmaları, ortak alıntılar üzerinden yapılandırılan Âşık Çelebi, bu müşterek yapıyı ayrıntılı anlatımıyla genişletmiştir (Gür, 2009: 18-19).

Önsözün, “Fasl-ı Der-İsbat-ı Fazl-ı Şi’r (Şiirin Faziletlerinin İsbatı)” adlı bölümünde şiire dair değerlendirmeler sunarak şiirin bazı meziyetlerine değinen

¹ Canım'dan aktaran Emine Tuğcu, “Osmanlı Şiirinde Hâmi ile Şair Arasında Bir Söz Sarrafı: Eleştirmen”, Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu Bildirileri, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 20 Ekim 2011, s. 206.

Âşık Çelebi, “Şi’r ü neseb ü tevârihdür ve biri dahi bu üç fennün câmi’idir ki fenn-i muhâzarât ve letâif-i muhâverâtur. [...] ve bir kerâmeti dahi budur ki sebeb-i bekâ-yı tâm ve müstehcib-i duâ-yı enâmdur. [...] bir kerameti dahi budur ki sahîhi sahî ider kerîm dahi ider merd ileba’z-ı kalbi celb eyler ve kabz-ı kalbi selb eyler.” şeklinde devam eden ifadeleriyle bir tasnife giderek şiire anlatma (muhadarat) ve güzel hale koyma (latife-i muhaverat) tekniği denilebileceğini belirtir. Şiirin nice zayıf ve mazlumu, öldürme, işkence ve zulüm gibi yaptırımlardan kurtardığını, bu sahada padişah ile dilencinin, büyükle küçüğün bir farkının olmadığına değinen Çelebi, âlimlerin ilmi konularla uğraşmaktan sıkıldıklarında gönüllerini şiirin büyüyle ferahlattıklarını, evliyaların şevkin en kutsal semasına uçabilmelerinin şiirle vaki olduğunu dile getirmiştir.²

Şiirin, vezinli ve kafiyeli söz olduğunu söyleyen Çelebi, Filiz Kılıç’ın da aktardığı gibi “bu iki fasl yani vezn ü kafîye mer’î olmayacak şi’r kâmil olmaz ve bir mısra’ ki nısf-ı beytten ibâretdür ta’rif-i şi’r ana şâmil olmaz” diyerek şiirin biçimsel özellikleri üzerinde durur (Kılıç, 2013: 54).

İlk şiirin ortaya çıkışı konusunda Latîfî ile ortak görüşe sahip olan Âşık Çelebi, ilk şiirin Hz. Âdem tarafından Habil’in ölümü üzerine mersiye tarzında söylendiğini dile getirir. Hz. Muhammed’in de şiirin revaçta olduğu bir toplumda İslâm’ın esaslarını halka bildirmekle yükümlü olduğunu; fakat Kur’an-ı Kerim’in şiir olmadığını, Hz. Muhammed’in de şair olmadığını âyet ve hadislerden yola çıkarak vurgular (Kılıç, 2013: 54-55).

Âşık Çelebi, Divan şairi hakkındaki görüşlerini de önsözün “Mukaddime” başlıklı kısımda şu şekilde ifade eder:

Bir tairfe dahi vardur ki ancak şi’r kelâm-ı mevzûn olmak mertebesiyile şi’r demege kâyıldür anların şi’rlerinde ne meziyet ve nazmlarında ne hâlet vardur îradları tasdi’-i zât ve tazî-i evkât eyler binaen ‘alâ zâlik anların îradından i’râz olundu. Bir firka vardur ki ne şi’ri şi’âr iderler belki eş’ârından bile ‘âr iderler ahyânen anlardan remiyyet râm ba’z-ı ebyât u mukatta’ât sâdır olur ki gayr-ı şâ’irler cevâbına gayr-ı kâdir olur isbât-ı füsehâ ol ebyâtın ettibâtiyle kemâl-i şi’ri isbat iderler.

(Bir kısım vardur ki, ancak, vezinli söz söylemek ölçüsünde şiir üretmektedirler. Onların şiirlerinde ne iyilik ne de dikkate değer bir nitelik vardır. Söyledikleri, kişinin başını ağrıtan ve vaktini boşa harcatacak nitelikte olduğundan onların şiirleri dikkate alınmadı. Bir kısım vardur ki, onlar, şiirden anlamayan, hatta şiirlerinden bile utanan kimselerdir. Zaman zaman bu tarz kimseler öyle şiirler söylerler ki, başka şairlerin buna nazire yazmaya gücü yetmez. O şiirlerle fasih kimseler, şiirin yetkinliğini ortaya koyarlar) (Kılıç, 2013: 20).

Yukarıda bazı şairlerin şiirlerinin sadece teknik bakımından şiire benzediğini, muhteva bakımından boş olduğunu söyleyen Âşık Çelebi, böyle şairlerin

² Kılıç’tan aktaran Nagihan Gür, *Latîfî’nin Eleştirel Perspektifinden Osmanlı Divan Şiirinin Poetikası*, s. 19-20.

söylediklerinin anlamsız olduğunu, insana bir fayda sağlamadığı için rağbet görmediklerini söyler. Öte yandan Çelebi'ye göre diğer bir şair grubu da eğitimsiz ama fasih şairlerdir. Bu kimselerin mesleği şairlik olmadığı halde yetenekleriyle öyle şiirler söylerler ki başka şairlerin onlara nazire yazmaya bile gücü yetmez.

2. Divan Dibâcelerinde Şiir ve Şaire Dair Görüşler

Divan edebiyatında dibâcelerin, şairin sanat, şiir ve şair hakkındaki görüşleri bakımından oldukça önemli bir yeri vardır. Tahir Üzgör, bu konuda yapmış olduğu çalışmada³ dibâcelerde şairlerin, genellikle aynı konular üzerinde ortak görüşleri olduğunu vurgular. Dibâcelerde, İslâmiyet'de şiir ve şairin durumu, vahy ile ilhâmın karıştırılmaması gerektiği, bu yüzden peygamberlerle şairlerin karşılaştırılmayacağı; ancak doğru yolda olan şairlerin, evliyadan daha çok peygamber mertebesine yakın oldukları belirtir. Ayrıca şairlere göre sözün, nesr ve nazm olarak ikiye ayrıldığını; nesrin, halk ve seçkinler için, nazmın da seçkinlerin seçkinleri için yazıldığı belirtilir. Ayrıca dibâceler, şairin şiir anlayışını, şiire başlayışını, şiir yazış sebebini, dibace yazış sebebini, divan tertip ediş sebeplerini, kullandığı kelimelerin hangi mânâlara alınması gerektiğini, şiirin ne şekilde tefsir edilmesi gerektiğini, diğer şairler hakkındaki görüşlerini, hayatına dair bilgileri ve buna benzer ifadeleri içermesi bakımından oldukça önemli eserlerdir (Üzgör, 1990: 36). Kaynaklara göre yukarıda saydığımız bu özellikleri bünyesinde barındıran en önemli dibâceler, Fuzûlî ve Lâmi'î Çelebi dibâceleridir.

Türkçe ve Farsça divana sahip olan Fuzûlî, her iki divanına da birer dibace ile başlamıştır. Bu dibâceler, şairin şiir anlayışı hakkında değerli bilgiler ihtiva etmektedir. Her iki dibacede de Fuzûlî'nin şiir ve şair hakkındaki görüşleri aşağı yukarı aynıdır. Fuzûlî'ye göre şiir, insanı yücelten amaçlar doğrultusunda veya insani değerleri koruma amacı dışında, sadece “nefsânî” duygularla yazılırsa çok tehlikelidir ve bu yolda yazan şairler sonunda hüsrana uğrarlar. Olumsuz amaçlar dışında, iman ve salih amel doğrultusunda şiir yazarlar bu kötü akıbetten kurtulmuş olurlar (Doğan, 2002: 20). Toparlayacak olursak Fuzûlî'ye göre şiir, topluma yarar sağlamak amacıyla yazılmalı, ferdi hırslardan arındırılmalıdır.

M. Nur Doğan, *Fuzûlî'nin Poetikası* adlı eserinde Fuzûlî'nin şiir ve şair hakkındaki görüşlerini şu şekilde sıralamıştır:

1. Şiir sevgisinin ona, Allah tarafından bahşedildiği düşünen Fuzûlî,

Zihî sâni' ki levh-i câna kilik-i hüsn-i tevfiği
Ezelden iktizâ-yı nazm-ı cân-perver rakam kılmış

Kemâl-i şî'r kesbî mümkün olmaz bî-meded andan
Ana minnet ki tab'-ı nazm lutf etmiş kerem kılmış (Gölpınarlı, 2005: 1)

*Cenâb-ı Hak ne güzel sanatkârdır ki can levhasına tevfiğ güzelliğinin kalemiyle
Ezelden beri gönül besleyen nazmın gereklerini yazar*

³ Tahir Üzgör, *Türkçe Divan Dibâceleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.

*Şiir olgunluğu onun yardımı olmadan sonradan kazanılmaz
Şükürler olsun ona ki şiir yeteneğini bizlere lutfetmiş*

diyerek Cenâbıhakk'ı bir sanatkâra benzeterek şairlere, şiir kabiliyetinin Allah tarafından bahşedildiği ve o olmadan mükemmel şiir yazamayacaklarını söyler.

2. Fuzûlî'ye göre şiir, başlı başına bir ilimdir ve insanın olgunluğunun, mükemmelliğinin sonucudur. Bunu fark edemeyenler zevk ehli olmayan, hisleri gelişmemiş insanlardır:

“Bil ki şiir söyleyebilmek de kendi başına ayrı bir ilimdir. Ve kemâl nevilerinden çok itibarda olan bir şubedir. Bunu inkâr edenler, onun zevkine erişemeyenler veya şiir söylemesini beceremeyenlerdir” (Tarlan, 2014: 7).

3. Şiir, gerçekten güzeldir; ancak dikkat edilmezse insanı ilim yolunda kazançlar elde etmekten alıkoyabilir:

“Şiir hakikaten güzeldir lakin insanı ilim kazanmaktan alıkoyarsa o zaman iş değişir” (Doğan, 2002: 52).

4. Fuzûlî, şiiri, bir sevda olarak betimler. Fakat bu sevda, ilim ve irfanla süslenmeli ve kuvvetlendirilmelidir. Çünkü ona göre “ilimsiz şiir, temelsiz bir duvar gibidir” (Doğan, 2002: 52-70).

5. Fuzûlî'nin şiiri dert ve ıstırap üzerine kurulmuştur. Ona göre gönlünde dert olmayan, ciğeri yaralı olmayan insanın şiirinde tat ve zevk bulunmaz. Şiiri etkili kılan dert ve ıstıraptır:

“Gönlünde bir derdi bulunmayan, ciğeri yaralı olmayan insanın şiirinde tat vardır zannetme. Zevk ve safa, huzur ve rahat şiire zevk vermez. Asıl, ıstırapın doğurduğu şiir müessir olur” (Tarlan, 2014: 9).

6. İlgi ve talep şiire geçerlilik verir ve onun değerini artırır. Fuzûlî, döneminde şairlerin kıymetinin bilinmediğini, eğer bilinseydi şairlerin daha güzel şiirler yazabileceğini ifade eder:

Azdır deme cevher-ı safasın
Bir sor ki ne verdiler bahasın

Billah ger olaydı bir harîdâr
Bin genc-ı nihan kılurdum izhâr

*Mutluluk veren sözlerin azdır deme
Bir sor karşılığında ne verdiler*

Eğer iyi bir müşteri olsaydı

Binlerce saklı hazineyi açığa çıkarırdım (Doğan, 2002: 54)

7. Önceleri gazel için övgü mahiyetinde yorumlar⁴ yapan şair, daha sonrasında gazeli önemsemeyen, bir tavır içerisine girer. Ona göre gazel, “yeni yetme şiiirdir” ve şair asıl hünerini, kaside ve muamma yazarak gösterebilir bir şair olarak yaratılışının kolay anlaşılmayan bir üsluba karşı daha yatkın olduğunu, bu sebeple kaside ve muammaya meylettğini belirtir:

“...Lakin kolay anlaşılmaz bir üsluba ve mazmun inceliğine karşı yaratılışında bir sevgi vardır. Bunu için kalemim daima kaside ve muammaya meylediyordu. Gazel yazmak hatırıma gelmiyordu” (Doğan, 2002: 54).

8. Diğer şairler gibi Fuzûlî’de de şair ve şiir terimlerini dile getirirken birçok kavramla teşbihi bir ilişki kurmuştur. Fuzûlî’nin şiirinde şair, sözü diriltmesi bakımından Hz. İsa’ya, etkili söz söylemesi bakımından sihirbaza ya da büyücüye, sözlerinin etkisinden dolayı büyücülerin bile büyülerini bozan Hz. Musa’ya, belîğ ve veciz söz söylemeleri bakımından bülbüle, papağana ve şiir mücevherlerini işlemesi, onlara yeniden şekiller vermesi bakımından da mücevher işçisine benzetilmiştir. Ona göre şiir ise içerisinde çok mânâ ve söz mücevherlerini barındırmasından dolayı gencîneye (hazine), insanları aydınlatması ruhunu ısıtması bakımından güneşe, süsleri söz olan nazlı bir sevgiliye veya geline, ipekten bir ipliğe, sevdaya, çok büyük bir ustalık isteyen iş oluşu ve bir kaynaktan beslenmesi yönüyle bala, sözlerin keskinliği ve güzelliği nedeniyle elmasa, hoşluğu ve letafeti nedeniyle güzel kokulu bir güle, insanın damağında zevk ve neşe bırakması yönünden şaraba benzetilmiştir (Doğan, 2002: 62-65).

9. Ayrıca Fuzûlî, kendi şiirini besleyen şeyin ülkelerin bağları, bahçeleri, zevk ve eğlence meclisleri olmadığını onun şiirinin kaynağının dertle yoğrulmuş Kerbelâ toprağı olduğunu ifade eder. Ona göre Kerbelâ toprağı her türlü kıymetli taştan, mücevherden üstündür:

“Benim şiirlerim altın değil, gümüş değil, inci değil, la’l değil, topraktır; lâkin Kerbelâ toprağıdır.” (Doğan, 2002: 61)

Lâmi’î Çelebi ise Erkal’a göre şiiri “dinî bir çerçeveden ve metafizik kaynaktan” ayrı tutmaz. Lâm’î’ye göre şiirin kaynağı dindir. Lâm’î, şiirin dinî bir kaynak ve çerçeve içerisinde olduğunu kanıtlamaya çalışır. (Erkal, 2009: 114). İslâm dininin şiir ve şaire olumsuz tavrına karşılık, Lâmi’î, asıl problemin “bu olumsuz tavrın kendisinden değil, onun neye ve kime karşı olduğunun, gerektiği gibi anlaşılmasından kaynaklandığını” söyler (Erkal, 2009: 114).

⁴ Gazeldir safa-bahş-ı ehl-i nazar/Gazeldir gül-i bûsitân-ı hüner
Gazal-i gazel saydı asan değil/Gazel münkiri ehl-i irfân değil
Gazel bildirir şiirin kudretin/Gazel artırır nazımın şöhretin
Gönül gerçi eş’ara çok resm var/ Gazel resmin et cümleden ihtiyâr
Ki her mahfelin zinetidir gazel/Hred-mendler san’atıdır gazel (Bkz. M. Nur Doğan, *Fuzûlî’nin Poetikası*, 2002, s. 55).

Lâmi'î' sözü, nazım ve nesir olarak ikiye ayırır. Ona göre “nesir, ‘dürer-i mensûr’ (dağılmış inciler), nazm ise ‘dürer-i manzum’ (dizilmiş inciler)” dir (Erkal, 2009: 115). Lâmi'î, nazımın okuyucu üzerindeki etkisinin daha fazla olduğunu, bunun sebebinin de nazımın şekilsel özellikleri olduğunu ifade eder (Okuyucu, 2014: 57).

Lâmi'î Çelebi'ye göre şair; “maddenin gerisindeki sırları bilen, görünüşlerin ötesine geçebilen, mutlak güzelliği, değişmeyen evrensel gerçeği görebilen ve bütün bunları açıklayan ya da açıklamaya çalışan hatta onu yaşayan kimsedir”.⁵ Şairler şiirleriyle insanın içinde yaşadığı çevre ve atmosferi birden bire değiştirirler ve insan onlarla kendisini bir anda başka bir âlemde buluverir. Şairin sanat gücü ve sanatkâr yaratılışı (tab') öyle bir pınardır ki, ondan içenler sonsuz bir doygunluk ve neşeye ulaşır, bütün çevre sanki öldükten sonra dirilen tab'a döner (Erkal, 2009: 120).

Lâmi'î Çelebi şair'i her ne kadar peygamberlerden farklı ise de normal insanlardan da farklı olarak görmektedir. Lâmi'î'ye göre ahlakî açıdan iki türlü şair ve şiir vardır. Bunlardan bir kısmı Kur'ân'ın zemmettiği gruba girer. Bunlar bir parça ekmek için kapı kapı dolaşan, hak etmeyen kimseleri öven; hiciv ve hezliyata düşkün olan kimselerdir. Bu tür şair ve şiirin özellikleri şöyledir:

1. *Toplumun huzur ve düzenini bozmak,*
2. *Şairin kendisini ve toplumu dinî görevlerinden uzaklaştırmak,*
3. *İnsanları incitmek,*
4. *Köklü bir bilgi ve ilham kaynağına dayanmamak,*
5. *Şiiri tek amaç, tek meşguliyet olarak almak, kendisini bu yolda kapıp koyuvermek* (Erkal, 2009: 121-122).

Lâmi'î'nin bu tasnifinin ilgi çekici olan yanı, bir şiirin muhatabının ruh haline ve zevkine göre olumlu veya olumsuz anlamlar taşıyabileceğini belirtmesi ve okuyucuyu da işin içine dâhil etmesidir (Okuyucu, 2014: 60). Lâmi'î Çelebi, bu tasnifle şaire insanlara öncülük eden, ulvi bir rol model vasfı yükler. Ona göre şair, insanları incitmeyen naif bir kişiliğe sahip olmalıdır. Şair, topluma örnek olmalı, insanları iyiliğe, güzelliğe yönlendirmelidir. Şair, şiiriyle insanları dinden uzaklaştırmamalıdır. Şair, yeteneğin yanısıra ilim ve irfan bakımından donanıma sahip olmalıdır. Lâmi'î'nin şairlik ile ilgili tespitlerinden dikkat çeken bir diğer husus, şairlerin şiiri tek meşguliyet olarak görmemesi gerektiğidir. Buradan Lâmi'î'ye göre bir şairin tek amacı şiir yazmak olmamalıdır. Şair gerek sözleriyle gerek davranışlarıyla topluma yol göstermeli, bilgi birikimiyle de insanları aydınlatmalıdır.

3. Mesnevilerde Şiir ve Şaire Dair Görüşler

Divan şiirinde şiir ve şair hakkındaki görüşlerin yer aldığı diğer eserler, mesnevilerdir. Ahmet Kartal'a göre mesnevi, “İç içe girmiş çeşitli konuları ihtiva eden ve bağımsız bir eser olarak kaleme alınmış” eserlerdir (Kartal, 2014: 93). Bilindiği üzere mesnevi edebi bir şekil olarak belli bir tertip düzenine sahiptir. Yine Kartal'a göre bir mesnevi “I. Giriş II. Konunun işlendiği bölüm III. Bitiş”

⁵ Tolasa'dan aktaran Erkal (Bkz. 17. *Yüzyıl Divan Şiiri Poetikası*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2009, s.120).

olarak üç bölüme ayrılır. Bu bölümlerden giriş bölümü mesnevilere göre değişkenlik göstererek “Besmele, tahmîd, tevhîd, münâcât, din ulularına övgü, şairlere övgü, padişah ve devlet büyüklerine övgü, sebab-i telif” gibi alt başlıklara ayrılır. Girişten sonra gelen konunun işlendiği bölümde mesnevinin asıl konusu işlenir. Bitiş bölümü ise “Allah’a hamd u senâ ve dua, Sultana övgü ve saltanatın devamlılığı için dua, şairin eseriyle ve şairliğiyle övünmesi, tanınmış mesnevi şairleri ve eserlerini anma, şairin eserine verdiği ad, mesnevinin beyit sayısı, mesnevinin vezni” vb. başlıklardan oluşur. (Kartal, 2014: 93-222). Bu çalışma için bir mesnevideki bizi ilgilendiren bölümler, giriş ve bitiş bölümleridir. Bu bölümlerden özellikle giriş bölümündeki sebab-i telif ve bitiş bölümündeki “Şairin eseriyle ve şairliğiyle övünmesi, tanınmış mesnevi şairleri ve eserlerini anma” gibi kısımlar şairlerin şiir ve şair hakkındaki görüşlere yer vermesi bakımından önemlidir. Divan şiirinin *Hüsn ü Aşk*, *Leyla vü Mecnun*, *Hayriyye* gibi popüler mesnevilerine baktığımızda şiir ve şair ile ilişkili birçok terimin var olduğu, şiirin ve şairliğin vasıflarını mesnevilerinin giriş ve bitiş bölümlerinde ortaya koyduklarını görmekteyiz. Bahsi geçen mesnevilerden Nâbî’nin *Hayriyye*’si şairin şiir ve şair hakkındaki görüşlerini yansıtmaları bakımından önemlidir. Hayriye’nin “Matlab-ı Hüsn-i Kelâm-ı Mevzûn” adlı bölümü özellikle şairin şiir hakkındaki değerlendirmeleri bakımından oldukça dikkat çekicidir:

Olmasa şi‘r mecâz-ı mutlak

Virse ma‘nâya hakikat revnak

Yohsa her nazm-ı tehî vü sâde

Ola ma‘nâdan o da âzâde (Kaplan, 2019: 136)

Şiir tamamen mecazlardan oluşmasa

Manayı sadece hakikat süslese

Her sade ve boş şiir de

Manadan uzaklaşır

Yukarıdaki beyitlerde Nâbî, iyi bir şiirin niteliklerini sıralayarak açık bir şekilde şiirin sadece hakikatten değil mecazlardan da oluşması gerektiğini söyler. Çünkü şair, hakikati olduğu gibi okuyucuya aktardığında söylediği söz, şiir hüviyeti kazanmaz; şairin de diğer insanlardan bir farkı kalmaz. Şair, düşüncelerini mecazla süslemelidir ki sözünün kıymeti olsun. Buradan Divan şiirinin mecazlar üzerine kurulduğunu söyleyebiliriz.

Tâze mazmûndan ola ol hâlî

Olmaya tevriye ile mâlî

Bâ-husûs olmaya teşbîh tamâm

İstiârât ü cinâs ü ihâm (Kaplan, 2019: 136)

Yeni mazmunlar barındırmayan

Tevriye ile dolu olmayan

Özellikle teşbih, istiareler, cinas ve ihamlarla

Dolu olmayan şiir, tam bir şiir sayılmaz

Nâbî, şiiri vasfetmeye devam ederken iyi bir şiirin en önemli unsurunun yeni mazmunlar ihtiva etmesi ve tevriye sanatıyla dolu olması gerektiğini ifade eder. Şiirin özellikle teşbih, istiare, cinas ve iham sanatlarıyla örülü olması gerektiğini söylemektedir. Buradan anlaşıldığı üzere Nâbî'nin şiir anlayışında yeni mazmun arayışı, tevriye, teşbih, istiare, cinas ve iham sanatları başrol oynamaktadır.

Dimedden şi'ri sükût evlâdır

Şi'rden maksad olan ma'nâdır (Kaplan, 2019: 136)

Şiiri söylemeden önce susup düşünmek daha iyidir

Çünkü şiirdeki asıl amaç manadır

Nâbî, yukarıdaki beyitte ise kendine has hikmetli üslubuyla bir şiir yazmak için önce düşünüp akıl terazisinde tartmak gerektiğini söyler. Çünkü ona göre şiirde asıl gaye, manadır. Şiir, teknik bakımından mazmunlar ve sanatlarla en sanatkârane şekilde süslense, en üst düzeyde tabirler ihtiva etse dahi içinde mana barındırmazsa bir kıymeti yoktur. Nâbî'ye göre şiir, okuyucuya estetik zevk vermesinin yanında derin manalar da içermelidir.

Yukarıdaki beyitlerde iyi bir şiirin vasıflarını sıralayan Nâbî, iyi bir şairin nasıl olması gerektiğini ise şu şekilde dile getirmektedir:

Hicvden el-hazer iy cân-ı peder

Ki virür meşreb-i 'irfâña keder

Hüsne sarf eyle sözi şâir isen

Halkı teshîre çalış kâdir isen (Kaplan, 2019: 138)

Ey babasının canı! Hicivden aman ha uzak dur!
Çünkü hiciv, irfan meşrebine keder verir

Sözünü güzellik için kullan
Kudretin varsa halkı etkilemeye çalış

Yukarıdaki beyitlerde oğluna seslenen Nâbî, ona hiciv türünden uzak durmasını söyler. Çünkü hiciv, bilge insanlara mutluluk getirmez. Ona göre iyi bir şair, şiirinde iyilik ve güzellikten bahsederek insanları etkilemeye çalışmalıdır. Buradan Nâbî'nin de diğer büyük Divan şairleri gibi hicvi hoş karşılamadığını anlamaktayız.

İt kelâmuñ ne kasîr ü ne tavîl
Gözle vaktin ne hafîf ol ne sakîl (Kaplan, 2019: 97)

Sözünü uzatma kısa tut
Zamanını bekle ne ciddiyetsiz ne de ağır ol

Nâbî, yukarıdaki beyitte yine oğluna seslenerek iyi bir şairin sözü uzatmayıp az sözcükle çok şey anlatması gerektiğini dile getirmektedir. Ona göre iyi bir şair, sözü yerinde ve zamanında söylemeli ne çok hafif ne de sakil olmalıdır. Nâbî, buradaki “hafif” sözcüğünü zannımızca “etki gücü az olan, kolay yapılabilen, yorucu olmayan” “sakil” sözcüğünü ise “bunaltan, bunaltıcı; çirkin, kaba, yakışsız” anlamlarında kullanmıştır.

Mesnevisinde şiir ve şair hakkındaki görüşlerine yer veren bir şair de büyük üstat Şeyh Gâlib'tir. Şeyh Gâlib'in *Hüsn ü Aşk* adlı mesnevisini şiir ve şair değerlendirmeleri yönünden inceleyecek olursak ilk olarak mesnevinin sebab-i telif kısmına dikkat çekmek gerekir:

Manzûme-i Fârisî-veş ebyât
Bi'l-cümle tetâbü-yı izâfet

İnşâya verir egerçi ziynet
Türkî söz içinde ayn-ı sıklet

Az olsa eger değildi mâni'
Derdik ana belki de sanâyi' (Doğan, 2002: 58)

Farsça manzumeler gibi
Baştanbaşa zincirleme tamlamalarla dolu beyitler

Nesire süs verse de
Türkçe söz içinde ağırlıktan başka bir şey değildir

Eğer bunlar az olsaydı önemli değildi
Belki de sanat yapmıştır derdik

Eserinin yazılış sebebini anlattığı bu bölümünde Şeyh Gâlib, bulunduğu mecliste Nâbî'nin *Hayriyye*'sinden övgüyle bahsedildiğini söyleyerek *Hayriyye*'den daha güzel bir eser kaleme alabileceğini anlatırken, Nâbî'nin eserini eleştirerek onun şiirinin Farsça zincirleme terkiplerle dolu olduğunu, bu tarzın nesre süs verse de Türkçe nazma külfet olduğunu, üstelik bu durumu da abarttığını söylemektedir. Buradan Gâlib'in bu tarz şiir anlayışına karşı olduğunu ve nazmın ifrat derecesinde olan Farsça unsurlardan arınması gerektiğini anlamaktayız.

Evsâf-ı Burâk-ı fahr-ı âlem
Rahşiyye-i Nef'î andan akdem

Lâzım mı Burak'ı medh ü tavsîf
Bu kârı ana kim etdi teklif (Doğan, 2011: 60)

Âlemlerin övünç kaynağı Hz. Muhammed'in bindiği Burak'ın vasfı (da ne öyle)?
Nef'î'nin at kasidesi bile ondan güzel!

Burak'ı övmek ve betimlemek ne lazım!
Bu işi (Nâbî'ye) ona kim teklif etti?

Sonraki beyitlerde Gâlib, Nâbî'nin yapmış olduğu Hz. Muhammed'in bineğinin vasfını Nef'î'nin at kasidesine benzeterak eleştirmiş ve bunun gereksiz bir iş olduğunu belirterek Hz. peygamberimiz ve din büyükleriyle ilişkili övgülerde daha dikkatli olunması gerektiğini vurgulamıştır.

Bulmağla bir iki hoşça ta'bir
Erlîk midir izdivâcî tasvîr

Dersen ki Nizâmî-i girâmî

Etmîş o dahi bu iltizâmı

Ol tarz-ı Acem'dir olmaz i'câb

Rindân-ı Acem gözetmez âdâb

Her tavrına iktidâ ne lâzım

Câizse de ictirâ ne lâzım (Doğan, 2011: 58-60)

Bir iki hoşça tabir bulmakla

Cinsel münâsebeti tasvir etmek erkeklik midir?

Büyük şair Nizâmî bile

Bu yolda gitmiş dersin

O Acem tarzıdır ona şaşılmaz

Acem rintleri edep, âdap gözetmezler

Acemlerin her tavrına uymanın ne gereği var

Caizse bile bu kadar aşırılığa ne gerek var

Bu beyitlerde Şeyh Gâlib, Türk şairlerin edep ve erkân anlayışı bakımından çok önemli hususlara değinmektedir. Muhammed Nur Doğan'ın da dikkat çektiği "izdivac" kelimesi burada "Evlenme, tevhül, tezevvüç" anlamlarında değil "cinsel münasebet" anlamında kullanılmıştır (Doğan, 2011: 61). Gâlib, daha önceki beyitlerde olduğu gibi yine Nâbî'yi eleştirmeye devam ederek iyi bir şairin şiirinde böyle münasebetsiz konuları tasvir etmemesi gerektiğini söyleyerek bu işin Türklere değil Acemlere yakışacağını çünkü onların edebe ve âdaba önem vermedikleri belirtir. Ayrıca Gâlib, Klasik şiirin Fars kaynaklı olduğunu ve Türk şairlerinin Farsları taklit ettiğini kabul ettiğini ancak taklidin veya etkilenmenin de bir sınırı olduğunu ifade etmektedir. Gâlib'e göre iyi bir şair, Fars şiirini örnek alırken bu sahada yazılan eserlerdeki edebî unsurları birebir almak yerine bu unsurların temininin edebî çerçevede kalmasına dikkat etmeli, Türk şairleri kendi gelenek, örf ve âdetleri doğrultusunda hareket etmelidir.

Merd ana denir ki açâ nev-râh⁶

Erbâb-ı vukûfi ede agâh

Olmaya sözi bedîhî-i tâm

Ede niçe tecrübeyle itmâm (Doğan, 2011: 62)

Mert ona denir ki

İlim sahibi insanlara yepyeni kapılar açıp onları bilgilendirsin

Sözünü düşünmeden olduğu gibi değil de

Tecrübeyle olgunlaştırdıktan sonra söylesin

Şeyh Gâlib, yukarıdaki beyitlerde yine iyi bir şairin vasıflarını sayarak iyi bir şairin ilk önce mert olması gerektiğini, ilim ve sanat alanında yeni tarzlar ve fikirler ortaya koyması gerektiğini söyler. Ona göre iyi bir şair sözü, aklına geldiği gibi değil de o konuda okuyup araştırıp tecrübe sahibi olduktan sonra kendi yorumunu katarak söylemesi gerekir. Buradan bir şairi, diğer insanlardan ayıran temel niteliğin onun söz söyleme yeteneği olduğunu görmekteyiz. Tabii şair, bu yeteneğini birden çok dil öğrenme, önemli eserleri okuma, kendinden önceki şairleri tanıma, belagat kurallarını iyi bilme, fenlere vâkıf olma gibi belli başlı birikimlerle de desteklemelidir. İyi bir Divan şairi, sadece yetenekli değil her bakımdan ârif ve kâmil bir kişi olmalıdır.

Hiç aşkdan özge şey revâ mı

Sarf etmeğe gevher-i kelâmı

Dersen ki hezâr olundı tekrâr

Sahbâ-yı bekâdan olma bîzâr (Doğan, 2011: 64)

Söz incisini harcamaya

Hiç aşktan başka bir şey yaraşır mı?

Dersen ki yüz kere tekrar edildi

Sonsuzluk şarabına benzeyen aşktan bıkmaz

⁶ nev râh

Yine *Hüsn ü Aşk*'ın sebab-i telif bölümünden alınan bu beyitlerde Gâlib'in şiirin konusu üzerine düşüncelerini görmekteyiz. Gâlib' e göre şiirin konusu aşk olmalıdır. Aşk, yüzyıllardır tekrar edilen bir konu olsa da aşktan bıkmaz. Çünkü evrenin özünü aşk ve sevgi oluşturur. Dünyadaki her şey aşk, sevgi ve dostluk kaygısından ibarettir. Bu yüzden şiire yakışacak en güzel konu aşktır (Doğan, 2011: 65).

*Şâ'ir demek ehl-i dil demektir
Hoş-meşreb ü mu'tedil demektir*

*Yoksa bir alay erâzil-i nâs
Pes-mânde hôr-ı nevâl-i vesvâs*

*Peymâne-keş-i edâ olur mı
Vahy-i dile âşnâ olur mı*

*Şâ'irlige sûz u derd lâzım
Endûh u belâ olur mülâzım* (Doğan, 2011: 54)

Yukarıdaki beyitlerde “Bir şair gönül ehli/âşık bir kişi, iyi huylu ve yumuşak tabiatlıdır. Aksi takdirde şairler, bir alay rezil ve kötü tabiatlı insanlar olsaydı, şiir kadehini içip gönül vahyine erişemezlerdi.” diyen Gâlib, şairlerin iyi huylu mübarek insanlar olduğunu, şiir yazma yeteneğine sahip olmanın Allah tarafından verilen büyük bir lütuf olduğunu vurgulayarak şairliğin çok mübarek bir meslek olduğunu ifade etmektedir.

Gâlib, yine *Hüsn ü Aşk*'ta şairin vasıflarını saymaya devam etmektedir:

*Şâ'irlige sûz ü derd lâzım
Endûh u belâ olur mülâzım
Zevki kederde mihneti râhatda görmüşüz
Ayînedir birbirine subh u şâmımız* (Doğan, 2011: 54)

Gâlib'e göre şair olmak için dert ve tasa lazımdır. Bu yüzden keder ve bela şairin peşinden ayrılmaz. Şair, kederde zevk, eziyet içinde rahat bulur, onun gecesi de gündüzü de birdir. Gâlib'in bu sözlerinden bir şairin yakıcı bir üslupla şiir yazabilmesi için eziyet ve sıkıntı çekmesi gerektiğini anlıyoruz.

Hâyîde edâya sunma kim el
Bir kerre dahi demişler evvel
Çün şîve-i nâza mâiliz biz
Bir tâze-edâya kâliz biz (Doğan, 2011: 55)

“Defalarca söylenmiş ifadelere tenezzül etme, çünkü biz farklı bir söyleyişe, yeni bir üsluba sahibiz” diyen Şeyh Galip, bir şairin eski mazmunlara takılıp kendinden önceki sözleri tekrarlamak yerine, yeni mazmun ve hayaller bulması gerektiğini söyleyerek bir şairin amacının “bıkr-i mana”ya erişmek olması gerektiğini vurgulamaktadır.

Makdûra ki muktedir gerekdir
Söylenmege söyletir gerekdir

Feyyâz-ı sühan Cenâb-ı Hak'dır
İnsan bu atâya müstahakdır (Doğan, 2011: 52)

Beyitleriyle Şeyh Gâlib, şiir söyleme yeteneğinin Allah’tan geldiğini, onun yardımı olmadan şairlerin şiir söyleyemeyeceğini ve bu yeteneğin Allah tarafından insanlara bir hediye olduğunu söylemiştir.

Ol bâğ-ı behişt o hâk-i hurrem
Hâk idi velîk hâk-i Âdem (Doğan, 2011: 45)

“O cennet bahçesi, o gönül açan toprak, topraktı ama Âdem’in özü olan topraktı.” diyen Gâlib, bu beyitte Bakara sûresi’nin 31. âyetine telmihte bulunmuştur. Beyitte “bağ-ı behişt, hâk-i hurrem, hâk, Âdem” sözcükleriyle tenasüp oluşturularak Hz. Âdem’in vatanının cennet olması, topraktan yaratılması ve sözün ortaya çıkışı hadiselerine gönderme yapılmıştır (Arı, 2005: 60).

4. Divânlarda Şiir ve Şaire Dair Görüşler

Divan şairlerini birbirlerinden farklı kılan temel unsur söyleyiş tarzı/üsluptur. Tüm Divan şairleri aynı mazmun ve mefhumları kullanarak birbirlerinden farklı olmaya çalışmış, söylenmeyen, “bıkr-i mana”nın peşinde koşmuşlardır. Nâbî, Nefî, Nedim, Bâkî gibi usta şairler dışında kendi ekollerini yaratan şair sayısı yok denecek kadar azdır. Divan şiirinin bu tarz bir gelenek çerçevesinde oluşması, tek bir şiir poetikasını olanaksız hale getirmiştir. Bu yüzden Divan şairleri bireysel şiir

poetikalarını ortaya koymak için özel bir çaba göstermemişlerdir. Bunun yanında Divan şairlerinin, müstakil poetikalar yazmak yerine, şahsi görüşlerini divanlarında yer yer vurguladıkları görülür. Bu görüşler, tezkire ve divan dibacelerinde olduğu kadar ayrıntılı olmasa da bir şiir ve şairin nasıl olması gerektiği hususunda önemli bilgiler vermektedir.

Örneğin *Seyyid Vehbî Divanı*, bir şairin şiir ve şaire bakışını yansıtmaya bakımdan incelemeye değer bir eserdir. Özellikle divanda yer alan “Vekâlet-name” adlı kaside, Vehbî’nin şiir ve şair hakkındaki görüşleri bakımından oldukça değerlidir. Çünkü bu şiirden anlaşıldığı üzere, Nabî’nin ölümünden sonra Osmanzade Taib Efendi, Vehbî’yi gerçek şairleri şair geçinenlerden ayırt etmek için vekil tayin etmiştir. Vehbî de yetenek sahibi şairleri kaydetmesi için Nedim’i vekil olarak seçmiş ve defteri Selim Efendi’ye vermesini tavsiye etmiştir. Vehbî, bu kasidesinde “reis-i şairan” unvanının da verdiği sorumlulukla, dönemindeki şairleri değerlendirmekle kalmayıp kimin iyi kimin kötü şair olduğunu da isim vererek belirtmiş, hatta yakinen arkadaşı olan Sâlim’e tezkiresine hangi şairleri alıp almayacağını hususunda önerilerde bulunmuştur:

Safâyî tezkîre tezyil idermiş havfım oldur ki

*İder şâ’ir Fasîhî gibi Mecnûn ile Vartân’i*⁷ (Dikmen, 1991: 38)

Vehbî, çağdaşı Safâyî’nin tezkire hazırladığını duyduğunu, tezkiresinde Fasîhî, Mecnûn ve Vartan gibi şair geçinen kişileri şair olarak tezkiresine dâhil edeceğinden dolayı endişe ettiğini nükteli bir dille eleştirmiştir.

Edîb ü Fâ’iz ü Feyzî vü Fevzî Vâsıf u Mâcid

*Heves-kârân-ı nazmun oldılar mümtâz-ı akrânî*⁸ (Dikmen, 1991: 42)

Bir önceki beyitte beğenmediği şairleri eleştiren Vehbî yukarıdaki beyitte ise beğendiği şairlerin adını sıralamıştır.

Kiminün şî’r ü inşâsı gibi kem-yâb u nâdirdür

*Velî Şehrî’dür eyler vakt-i sohbetde mahal-hânî*⁹ (Dikmen, 1991: 41)

Vehbî bu beyitte, yine beğendiği şairlere örnek olarak Şehrî’yi gösterir. Şehrî gibi bazı şairlerin şiir ve nesrinin eşsiz olduğunu, onun gibi şairlerin sohbet anında bile şiir söyleyebilecek kabiliyette olduğu söyler. Buradan o dönemde yaşamış bazı

⁷ K2/87

⁸ K2/138

⁹ mahal hânî (Bkz. Seyyid Vehbî, Manisa İl Halk Kütüphanesi, Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyonu, 45 Ak Ze 210, vr. 22a).

şairlerin doğaçlama yapabilme kabiliyetlerinin olduğunu anlamaktayız. Bu da doğaçlama kabiliyetinin Klasik dönemde bir şair için çok kıymetli bir yetenek olduğunu göstermektedir.

Kiminün rütbe-i eş'ârı nâmu gibi Sâmî'dür

*Sezâdur levh-i mihr ü mâha tahrir olsa dîvânî*¹⁰ (Dikmen, 1991: 41)

Beğendiği şairleri övmeye devam eden Vehbî, bazı şairlerin şiirlerinin derecesinin Samî'nin şiiri ve adı gibi çok yüksek olduğunu, böyle şairlerin divanlarının Güneş ve Ay levhasına yazılmasının yaraşacağını söyler. Vehbî, bu beyitte “Sâmî” kelimesini hem “yüksek, yüce” hem de şairin mahlası anlamında tevriyeli olarak kullanmıştır. Burada şiirin yazıldığı kâğıt, değeri bakımından Güneş ve Ay'ın yüzüne benzeten Vehbî, Sâmî gibi şairlerinin şiirinin çok yüksek kaliteli olduğunu belirtmek için divanının kâğıt yerine Güneş ve Ay'ın yüzüne yazılması gerektiğini ifade eder.

Sühan-ver ana dirler ki kaçan âgâz-ı nazm itse

*Ola sandûka-i zer gibi pür-gevher kalem-dânî*¹¹ (Dikmen, 1991: 42)

Yukarıdaki beyitlerde Vehbî, “Şair ona derler ki ne zaman nazmetmeye başlasa kalemligi altın sandığı gibi mücevherle dolar” diyerek bir şairin nasıl olması gerektiğini vurgulamıştır. Bu beyitte şair, şiiri cevhere/inciye, şairin kalemligini altın kutusuna şairi ise kuyumcuya benzetmiştir. Ona göre şair, şiir söylemeye başladığında inciler saçmalıdır. Şairin sözleri inciler kadar değerli olmalıdır.

Mevâlden neler var kendüyi şi'r ile hicv eyler

Degülken rütbe-i sâmisine şâyeste nâ-dânî

Kimi işkembeden söyler ciğerden nâleler eyler

*Döner fir fir elinde hâmesi çün sîh-i biryânî*¹² (Dikmen, 1991: 40)

Vehbî, yukarıdaki beyitte “Yüksek rütbesine cahillik yakışmazken kadı kısmından kendini şiir ile hicveden bile var. Bunların bazıları işkembeden atar, ciğerden feryatlar eder. Bazısının ise elinde kalemi, büryan şişi gibi fir fir döner.” (Düzlü, 2018: 768 ve 814) diyerek rütbelerinden beklenmeyecek kadar cahil olan ve şair geçinen kimseleri eleştirirken bu şairlerin atıp tuttuğunu “Durmadan ve hızla dönmek, firl firl dönmek” anlamına gelen “fir fir dönmek” deyimiyile ifade eder.

¹⁰ K2/135

¹¹ K2/146

¹² K2/113-114

Vehbî “şiş gibi sallamak” deyimiyile de böyle kişilerin ne kadar özensiz olduğuna dikkat çekmektedir. Beyitte kalem/şairlik yeteneğini, büryan şişine benzeten Vehbî, bir önceki beyitte iyi şairin şiiri inciye dönüştürdüğünü anlatırken, bu beyitte böyle şairlerin ise şiiri değersizleştirdiğini söylemektedir.

Biraz oğlan uşak bâzî-i tıflân eylemiş nazmı

İdüp çûbin semend-i hâme ile ‘arz-ı cevîânî¹³ (Dikmen, 1991: 38)

“Bazı yeni yetmeler ağaçtan yapma kalem atıyla dolaşmaya çıkıp şiiri çocuk oyuncuğu yapmış” diyen Seyyid Vehbî, bu sefer de zamanın genç şairlerini eleştirerek kalemi/şairlik yeteneğini, ağaçtan yapılmış bir ata, genç şairleri de oyuncak atla oynayan çocuklara benzetmiştir Vehbî, dönemindeki bazı yeni yetme şairlerin şairliği, ağaçtan yapılmış oyuncak at gibi gördüklerini şiiri de çocuk oyuncuğuna çevirdiklerini söylemiştir. (Düzlü, 2018: 398). Ayrıca beyitteki yeni yetme şairlerin “oğlan uşak” tabiriyle ifade edilmesi de ilginçtir. Bu kelimeyi kullanması o dönemdeki yeni şiir yazmaya başlamış şairlerin, yol yordam bilmeyen, ilim irfan sahibi olmayan bir oğlan çocuğu kadar cahil ve saf olduğuna işaret etmektedir. Vehbî, bunun gibi halk tabirlerini bilinçli kullanarak şiirine samimiyet katmış ve şiirini halk ağzına yaklaştırmıştır.

Nedîm sen yine ma’ni-şikâflıkda mısın

Ki nevk-i tiğ-ı kalem hûn-ı intihâb kokar¹⁴ (Macit, 2016: 299)

“Nedim, sen hala manaları parçalamakta mısın? Çünkü kalem kılıcının sivri ucu, seçim kanı kokar.” diyen Nedim, “şikâf, nevk, kalem, hun” kelimeleriyle tenasüp oluşturarak kendini manalar bölen bir kılıç ustasına, kalemini kılıca, mana seçme işini ise kan dökmeye benzetir. Bu beyitten Nedim’e göre bir şairin manaları seçerken en ufak ayrıntısına kadar düşünüp yerinde ve zamanında söylemesi gerektiğini şairin kaleminin/şairlik yeteneğinin ise keskin olması gerektiğini çıkarabiliriz. Nedim bu beyitte açıkça iyi bir şairin şiirini, belagatin “me’ânî” ilminin kaidelerine uydurması gerektiğini, şiirdeki en ufak bir kelimenin dahi seçiminde dikkat edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Yine ser-levha-i mecmû’a-i î’câza Nedîm

Tâze tarh-ı kalem-i çîre-zebân ancak bu¹⁵ (Macit, 2016: 349)

¹³ K2/92

¹⁴ (G16/7)

¹⁵ (G113/5)

“Nedim yine mecaz mecmuasının baş levhası, ancak bu becerikli kalemin taze tertibidir.” diyen Nedim, şiirlerinin bir mecaz mecmuası olduğunu belirterek “taze” sıfatıyla sözlerinin daha önce söylenmemiş yeni sözler olduğuna dikkat çekmektedir. Bu bakımdan Nedim’e göre şiirde mecazın önemli bir unsur olduğunu anlamaktayız.

*Sözü az söyle ağır söyle Nedimâ ki sühan
Zer gibi sayılı gevher gibi sencîde gerek*¹⁶ (Macit, 2016: 321)

“Ey Nedim! Sözünü az ama ağır söyle. Çünkü söz, altın gibi nadir, inci gibi ölçülü olmalıdır.” diyen Nedim, bu beyitte şiiri kıymeti bakımından altın ve inciye şairi ise bir kuyumcuya benzetmiştir. Bu mısralardan anlaşıldığı üzere Nedim’ e göre iyi bir şairin, az sözle çok şey anlatması gerekir. Şair, bunu da edebî sanatlarla mümkün kılar. Şair, ince sanatlarla, az sözcük kullanarak şiirini kıymetli kılmalıdır. İyi bir şairin kıymeti de inci gibi nadir manalar bulmaktan geçer. Divan şairlerinin sözü, cevher, altın, inci gibi nadir madenlere benzetmesinin sebebi de buradan kaynaklanmaktadır. Çünkü iyi bir Divan şairi, kendisinden öncekilerden farklı bir söz söylemeli, nadir olanı bulmaya çalışmalıdır.

*Böyle âteş-lehçe*¹⁷ lâzımdır sühan tâ kim Nedim
*Germ-sâz-ı nağme-i tahsîn ola hânendeye*¹⁸ (Macit, 2016: 354)

Nedim yukarıdaki beyitte “Nedim, sözün bu şekilde ateşli bir söyleyiş tarzı olmalıdır ki okuyucuyu güzel nağmeleriyle hararetlendiresin ” diyerek şiirin ahenkli olması ve okuyucuyu etkilemesi gerektiğini ifade eder. Divan şiirinin en önemli unsurlarından biri olan ahenk, şiirde vezin, kafiyeye ve kelime seçimiyle ilişkilidir. Nedim, şiirinde ahenği çok ustaca kullanan şairlerdendir. Bu beyitten hareketle Nedim’in kendi şiirini överken bir yandan da iyi bir şiiri ateşli, ahenkli ve etkileyici olarak betimlediğini söyleyebiliriz.

*Beytler yapmada mi ‘mâr-ı kalem ey Nâbî
Bu fena şafhasını cāy-ı iķāmet mi şanur*¹⁹ (Bilkan, 2011: 510)

*Sezâ tâze maħalle yapmağa beyt-i nezāyirden
Binâ-yi nazma Nâbî böyle bir nâzik zemîn olmaz*²⁰ (Bilkan, 2011: 685)

¹⁶ (G55/6)

¹⁷ âteş lehçe

¹⁸ (G123/5)

¹⁹ (G69/17)

“Nazireler evinden yepyeni bir mahalle yapmaya yaraşan nazım binasına böyle nazik bir zemin bulunmaz.” diyen Nâbi, şiirini, yepyeni bir binaya, ona yazılan nazireleri de o binanın zeminine benzetmiştir. Burada kendi şiirini öven Nâbî'nin şiirinin nazire yazmak için çok uygun bir zemin olduğunu söylemektedir. Bu beyitlerden Divan şairlerinin kendilerinden önceki şiirlerini beğendikleri şairlere, nazire yazma geleneğine işaret edilmiştir. Nâbî'nin sözlerinden iyi bir şiirin kendine nazireler yazdıracak mahiyette olması gerektiğini çıkarabiliriz.

Binâ-yı şî'r Nâbî öyle 'âlî-ter²¹ gerekdür kim

Nümâyân ola şahn-ı 'âlem-i ma'nî zemininden²² (Bilkan, 2011: 885)

Yine Nâbî'nin şiir hakkındaki görüşlerini yansıtan bu beyitte, “Nâbi, şiir binası öyle yüksek olmalıdır ki zemininden mana âleminin ortası görünür olsun” denilerek iyi bir şiirin maksadını açıkça belli etmesi gerektiği, anlamının açık olması gerektiği vurgulanmıştır. Nâbî'ye göre iyi bir şiirin değeri manasının anlaşılabilirliği ölçüde artar.

Nâbî'nin şâ'irlik hakkındaki görüşlerine bakacak olursak, Nâbî'nin övgüyü çok kaçıran veya hak etmeyen şairleri eleştirdiği görülür:

Vādî-i medhde ta'bîr-i riyâ-güne ile

Müttehmdür bilürüz gerçi gürühu şu'arâ

Lîk Allah bu da'vâma benim şâhiddür

Yok bu medhümde benim zerre kadar bûy-ı riyâ²³ (Bilkan, 2011: 134)

Nâbî'nin dönemin veziri Cafer Paşa'yı övdüğü bu medhiyede “Şairler topluluğunun övgü vadisinde ikiyüzlülük tabiriyle suçlandığını biliriz. Ama bu yolda Allah şahittir ki benim övgümde zerre kadar ikiyüzlülük yoktur.” diyerek şairlerin birilerini överken ikiyüzlülüğü adet edindiğini, övgülerinde samimi olmadıklarından dert yanar ve kendisinin bu konuda içten olduğunu dile getirir. Bu beyitten dönemin şairlerinin bahşış almak amacıyla hamilerine methiye türünde kasideler yazdıkları ve çoğu methiyenin samimi olmayan duygularla çıkar amaçlı olduğunu görmekteyiz.

²⁰ (G303/12)

²¹ âlîter

²² (G563/6)

²³ (K18/19)

Ey şî'r miyânında satan lafz-ı garîbi

*Dîvân-ı gazel nüsha-i kāmûs degüldür*²⁴ (Bilkan, 2011: 587)

Bu beyitte ise “Ey şiir meydanında garip sözler satan! Gazellerin yer aldığı divan, sözlük nüshası değildir” diyen şair, şiirlerini garip ve anlaşılmasız ifadelerle dolduran şairleri eleştirerek divanların bir şiir kitabı olduğunu, bir sözlük olmadığını vurgulamaktadır. Nâbî'ye göre iyi bir şiir açık ve net olmalı, şiirdeki sözcüklerin sözlüklerde geçen nadir kullanılan sözcüklerle doldurulmamalıdır. Buradan iyi bir şiirin anlaşılmasız sözcüklerle kafa karıştırması değil de zevk vermesi gerektiğini anlamaktayız.

SONUÇ

Patrimonial devlet anlayışının hüküm sürdüğü Divan edebiyatı döneminde estetik kurallar padişahın ve nedimlerin kültür ve zevkleriyle şekillenmiştir. Şairler, kendilerine iyi bir hami bulmak, şan ve şöhret kazanmak için eserlerini meydana getirmişler, bu da şairlerin şiirlerindeki poetik düşüncelerini etkilemiş ve her şair, hamisinin beğenisi doğrultusunda eserler meydana getirmiştir. Ayrıca Kur'an'daki şiir ve şaire dair olumsuz bakış, Divan şairlerini, şiiri dine karşı meşrulaştırmaya ve şairi yüceltme çabasına yöneltmiştir. Böylece yüksek bir edebi kültürün temeli kazılmıştır. Hamilerinin beğenisi doğrultusunda eserler kaleme alan şairler, ortak bir estetik zevk üzerinde birleşmişlerdir diyebiliriz. Divan şairleri Batı'daki şairlerin aksine poetika kitapları kaleme almamış olabilirler, ancak birçok şair, “şiir ve şair”e dair bireysel görüşlerini eserlerinin muhtelif kısımlarında belirtmişlerdir. Bu görüşleri incelemek amacıyla divan dibaceleri, tezkireler, mesnevilerin sebep-i te'lif kısımları ve doğrudan şairlerin şiirleri incelenmiş olup bazı ortak sonuçlara varılmıştır.

Divan şairlerine göre iyi bir şair:

1. Kur'an'ı Kerim'de şairler aleyhinde bazı ayetler bulunmaktadır. Bu ayetlerden hareketle İslam'ın şiiri yasakladığı, dolayısıyla şairlerin, İslâm'a ters düştikleri öne sürülmüştür. Fakat Divan şairlerine göre bu ayetler yanlış anlaşılmaktadır. Şiirin, kaynağı “ilham-ı Rabbanî”dir. Şiir ancak ve ancak Allah'ın izniyle yazılır. Bu nedenle şairler, şairlik yetenekleriyle diğer insanlardan farklı konumdadır. Divan şairleri, böyle özel ve kutsal nitelikli bir mesleğin hor görülemeyeceğini savunur. Aksine şairler, mübarek insanlardır. Onlar zarif ve adap sahibidir. Şairler, söz, hâl ve hareketleriyle topluma yön verir.

2. Şairler, evrensel gerçekliği görebilme yeteneğiyle dünyayı güzelleştirmeli, insanları mutlu etmelidir. İyi sözler söylemeli, incitici sözlerden uzak durmalıdır. Hiciv, adap sahibi bir şaire yakışmaz. Ayrıca iyi bir şair, her şeyi şiirin konusu yapmamalıdır. Müstehcen konular edep çerçevesinde ince bir nükteyle işlenmelidir.

²⁴ (G167/8)

3. Kendini tekrar etmemeli, yeni mazmunlar bulmalı, kendine has bir hayal dünyası geliştirmelidir. Kısacası iyi bir şair özgün bir üslup oluşturmalıdır.
 4. İlgi ve talep şiire geçerlilik verir. Şairlerin kıymeti bilinmeli, iyi şairler hak ettikleri lütfâ nail olmalıdırlar. Çünkü şairler birer cevher işçisidir. Şair destek gördükçe şiir cevherinin kıymeti de artar.
 5. Şair, her aklına geleni söylememeli, sözü ilmi tecrübeyle olgunlaştırarak söylemelidir.
 6. Divan şairi için şairlik yeteneğinin yanı sıra eğitim ve kültür de önemli bir niteliktir. Divan şairi Türkçe'nin yanında Farsça ve Arapça'yı iyi bilmeli, belagat kurallarına hâkim, dönemin ilim ve fenlerine vâkîf olmalıdır.
 7. Zarif ve nüktedan olmalıdır. Az sözle çok şey anlatmalı, şiirinde derin manalara yer vermelidir. Bunu da mecaz, teşbih, istiare, iham ve cinas gibi sanatlarla süsleyerek yapmalıdır.
 8. Sözü güzellik için kullanmalı, halkı etkilemelidir.
 9. Şiirinde anlaşılması güç sözcük ve terimlerden uzak durmalı, şiirini açık ve anlaşılır bir dille yazmalıdır.
 10. Şair, içten ve dürüst olmalı, övgülerinde ikiyüzlü olmamalıdır.
 11. Doğaçlama, hemen o anda şiir üretmek bir şair için çok kıymetli bir hünerdir.
- Divan şairlerine göre iyi bir şiir:

1. Şiir, vezinli ve kafiyeli olmak zorundadır. Bu yüzden Divan şairleri için ahenk, şiirin yapı taşlarından biridir. Ahenk, şiirde vezin, kafiye ve kelime seçimiyle ilişkilidir. İyi bir şair doğru ve yerinde seçimler yaparak şiirini adeta bir musiki eseri gibi kullanarak okuyucusunu etkiler.
2. Dert ve tasa şiirin mayasıdır. Bu yüzden şiire en çok yakışan konu tartışmasız aşktır.
3. İyi bir şiir, belagat ilminin tüm unsurlarını (beyân, me'anî ve bedî) barındırmalıdır.

4. İyi bir şiirin maksadının açık olması gerekir. Şiirde anlaşılması güç sözcük ve terimlerden uzak durulmalı, Arapça ve Farsça ibarelerde aşırıya kaçılmamalıdır.
5. Şiir, nükteli bir anlatımla kaleme alınmalı, mutlaka söz ve anlam sanatlarıyla süslenmelidir.
6. Şiirin temeli mecaz üzerine kurulmalıdır. Şair, şiirini realiteden ayrı tutmalıdır. Aksi takdirde şairin diğer insanlardan bir farkı kalmaz.
7. Şiirde yerme, hor görme, incitici ve çirkin bir üslup kullanılmamalıdır. Şiire, ancak zarif ve naif bir söyleyiş yakışır.

Divan edebiyatının popüler eserlerinden yola çıkarak dönemin şairlerinin “şiir ve şair” hakkındaki ortak görüşlerini özetlemeye çalıştığımız bu çalışmanın, açıklayıcı ve ayrıntılı örnekler ihtiva etmesi bakımından bu konu üzerinde yapılmış daha önceki çalışmalara bir katkı sağlaması ve genç araştırmacılara derli toplu bilgiler sunarak yararlı olmasını diliyoruz.

KAYNAKÇA

- Arı, Ahmet (2005). “Şeyh Galib 'in Poetikası”, *Osmanlı Araştırmaları (The Journal Of Ottoman Studies) XXVI*, (Prof. Dr. Mehmed Çavuşoğlu'na Armağan- II), İstanbul.
- Ayvazoğlu, Beşir (2014). *Aşk Estetiği*, Kapı Yayınları, İstanbul.
- Bilkan, Ali Fuat (2011). *Nabi Divanı*, c. I-II, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Çetindağ, Yusuf (2010). *Şiir ve Tenkit*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Dikmen, Hamit (1991). *Seyyid Vehbî ve Divanının Karşılaştırmalı Metni*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Doğan, Muhammed Nur (2002). *Fuzûlî'nin Poetikası*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Şeyh Gâlib (2011). *Hüsn ü Aşk* (Haz: Muhammed Nur Doğan), Yelkenli Yayınları, İstanbul.
- Erkal, Abdulkadir (2009). “17. Yüzyıl Divan Şiiri Poetikası”, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Gölpınarlı, Abdülbaki (2005). *Fuzûlî Divanı*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Güleç, İsmail (2014). “İslâm'da Şiir ve Şair Algısına Dair Kimi Tespitler”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* sayı: 13, İstanbul.
- Gündebahar, Nalan (2019). “Nâbî'nin Türkçe Divanı ve Hayriyye'sine Göre Söz, Şiir ve Şairlik Hakkındaki Görüşleri”, Yüksek lisans tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Manisa.
- Gür, Nagihan (2009). “Latîfî'nin Eleştirel Perspektifinden Osmanlı Divan Şiirinin Poetikası”, Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara.

- İnalcık, Halil (2018). *Has-bağçede 'ayş u tarab (Nedimler, Şairler, Mutribler)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul.
- Kartal, Ahmet (2014). *Doğu'nun Uzun Hikâyesi*, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul.
- Kılıç, Filiz (2013). "Divan Edebiyatında Poetika Denemeleri: Tezkire Önsözleri", *Klâsik Türk Edebiyatının Peşinden*, Grafiker Yayınları, Ankara.
- Levend, Agâh Sırrı (1984). *Divan Edebiyatı (Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar)*, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Macit, Muhsin (2016). *Nedim Divanı (Metin ve Tıpkıbasım)*, Atatürk Kültür Bakanlığı Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Nâbî, (2019). *Hayriyye*, (Haz: Mahmut Kaplan), Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü Kültür Eserleri Dizisi, Ankara.
- Nasr, Seyyid Hüseyin (1992). *İslâm Sanatı ve Mâneviyâtı*, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Okuyucu, Cihan (2014). *Divan Edebiyatı Estetiği*, Kapı Yayınları, İstanbul.
- Tezcan, Nuran (2016). *Divan Edebiyatına Yeniden Bakış*, Yapı Kredi Yay., İstanbul.
- Tuğcu, Emine (2011). "Osmanlı Şiirinde Hâmi ile Şair Arasında Bir Söz Sarrafı: Eleştirmen", *Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu Bildirileri*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Üzgör, Tahir (1990). *Türkçe Divan Dibâceleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Vehbî, Seyyid, *Divan*, Manisa İl Halk Kütüphanesi, Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyonu, 45 Ak Ze 210, vr. 22a.